

УДК 341.23

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.93>

ПРИНЦИП МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В СУЧАСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Степаненко К.В.,

к.ю.н., доцент,

доцент кафедри загальноправових дисциплін

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2135-2024>

Степаненко К.В. Принцип міжнародного співробітництва в сучасних міжнародних відносинах.

У статті досліджується механізм дії та реалізації принципу міжнародного співробітництва в сучасних міжнародних відносинах на тлі європейської інтеграції України та посилення сфери безпеки і оборони. Проаналізовано зміст та правові і організаційні основи принципу міжнародного співробітництва. Досліджено тенденції у реалізації принципу міжнародного співробітництва на тлі європейської інтеграції України та посилення сфери безпеки і оборони.

Аргументується думка про те, що міжнародні організації в силу власної природи та зовнішніх факторів не завжди виступають ефективними модераторами міжнародного співробітництва. Агресія відносно України оголила низку фундаментальних проблем, пов'язаних, зокрема, із відповідальним ставленням до дотримання принципів міжнародного права та наслідками для їх порушників. Змінилася сутність принципу міжнародного співробітництва, коли віддається перевага не універсальним елементам системи колективної безпеки, а прямим контактам з державами-членами ООН, ЄС, НАТО, інших альянсів, що дозволяє ефективно вирішувати нагальні питання у сфері безпеки і оборони.

Доводиться, що однією з тенденцій в реалізації принципу міжнародного співробітництва є посилення інституту відповідальності та зобов'язуючого фактору на тлі намагання становити деякими країнами-членами ООН в міжнародній практиці право сильного. Агресивні дії Росії, дискредитація норм міжнародного права, здійснення міжнародних злочинів на території України та інші фактори спонукають ще раз звернутися до проблеми впровадження зобов'язуючих (санкційних) компонентів в міждержавних відносинах. На порядку денному міжнародної спільноти перебувають питання реорганізації системи колективної безпеки, посилення інституту відповідальності, створення дієвих механізмів обмеження країн, які порушують принципи міжнародного права. Без застосування принципу міжнародного співробітництва, у тому числі, на регіональному і локальному рівні,

вирішити ці надскладні питання буде вкрай проблематично.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, міжнародне право, принципи міжнародного права, агресія Росії, колективна безпека, європейська інтеграція.

Stepanenko K.V. The principle of international cooperation in modern international relations.

The article examines the mechanism of action and implementation of the principle of international cooperation in modern international relations against the background of the European integration of Ukraine and the strengthening of the sphere of security and defense. The content and legal and organizational foundations of the principle of international cooperation are analyzed. Trends in the implementation of the principle of international cooperation against the background of the European integration of Ukraine and the strengthening of the sphere of security and defense have been studied.

The opinion is argued that international organizations, due to their nature and external factors, do not always act as effective moderators of international cooperation. Aggression against Ukraine exposed a number of fundamental problems related, in particular, to the responsible attitude to the observance of the principles of international law and the consequences for their violators. The essence of the principle of international cooperation has changed, when preference is given not to universal elements of the system of collective security, but to direct contacts with the member states of the UN, EU, NATO, and other alliances, which allows to effectively solve urgent issues in the field of security and defense.

It is proven that one of the trends in the implementation of the principle of international cooperation is the strengthening of the institution of responsibility and the binding factor against the background of efforts to establish the right of the strong in international practice by some member states of the UN. Aggressive actions of Russia, the discrediting of the norms of international law, the commission of international crimes on the territory of Ukraine and other factors encourage us to once again

turn to the problem of the introduction of binding (sanction) components in interstate relations. On the agenda of the international community are issues of reorganization of the system of collective security, strengthening of the institution of responsibility, creation of effective mechanisms for limiting countries that violate the principles of international law. Without the application of the principle of international cooperation, including at the regional and local level, it will be extremely problematic to solve these extremely complex issues.

Key words: international cooperation, international law, principles of international law, Russian aggression, collective security, European integration.

Постановка проблеми. Україна сьогодні активно використовує потенціал міжнародного права в умовах інтенсивних процесів глобалізації та інтеграції. Незважаючи на складний військово-політичний стан, що негативним чином позначається на розвитку державних і суспільних інститутів, існує чіткий консенсус стати правовою, демократичною та соціально орієнтованою державою у складі ЄС і НАТО. Для проведення реформ, зокрема у сфері безпеки і оборони, Україна має стати активним виконавцем глобальних проєктів міжнародного співтовариства, спираючись не тільки на формальне тлумачення міжнародного права, а й орієнтуючись на динаміку його розвитку, обумовлену сучасною специфікою міжнародного співробітництва.

При формуванні сучасних елементів структури принципу міжнародного співробітництва слід враховувати досягнення унікальних правових систем країн світу, окремих міжнародних об'єднань та ситуаційних альянсів. В рамках важливого процесу зближення з європейською правовою системою, окремим питанням постає питання впровадження європейських безпекових стандартів у національне право, створення ефективних механізмів адаптації національних норм до європейських угод у галузі безпеки, розробка правових механізмів їх застосування суб'єктами публічної влади України. Виходячи із зазначених положень, **метою** статті є дослідження механізму дії та реалізації принципу міжнародного співробітництва в сучасних міжнародних відносинах на тлі європейської інтеграції України та посилення сфери безпеки і оборони. Реалізація поставленої мети обумовлює вирішення наступних **задач**: а) проаналізувати зміст та правові і організаційні основи принципу міжнародного співробітництва; б) дослідити тенденції у реалізації принципу міжнародного співробітництва на тлі європейської інтеграції України та посилення сфери безпеки і оборони.

Стан опрацювання. Принцип міжнародного співробітництва як специфічне явище у міжнародних відносинах неодноразово був об'єк-

том комплексних досліджень таких вітчизняних і зарубіжних авторів як М. Баймуратов, М. Буроменський, М. Гердеген, О. Гриненко, О. Гусар, П. Дайє, Н.Х. Дінь, О. Задорожній, М. Коскеньємі, С. Летлі, Дж. Лиска, П. Маланчук, А. Підгородинська, О. Радзівілл, С. Уолт, Ед. Феддер, Ю. Чорноус та ін. Водночас проблематика реалізації принципу міжнародного співробітництва на тлі кризи у міжнародних відносинах у науковому середовищі не набула достатнього рівня опрацювання. Вітчизняний науковий дискурс також потребує переорієнтації на нагальні питання зближення національної правової системи із європейським правом на тлі посилення інституційних елементів у сфері безпеки і оборони. Дослідження за цих умов механізму дії та реалізації принципу міжнародного співробітництва в сучасних міжнародних відносинах, зважаючи на зближення національного права з європейською правовою системою, активізацію інтеграційних процесів в безпековій сфері, є достатньо актуальним завданням.

Виклад основного матеріалу. Аналіз правової природи та змісту принципу міжнародного співробітництва неодмінно пов'язують із динамікою прийняття і впровадження писаних джерел міжнародного права, мова йде про міжнародні угоди, де ці принципи викладаються. Так, У Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1970 р., зазначено, що співробітництво є не тільки правом, скільки обов'язком держав у різних сферах міжнародних відносин [1]. Деякі автори визначають Декларацію 1970 р. як загальновизнане головне джерело міжнародного права, що кодифікує його принципи [2, с. 49-50]. Інший договір, Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р., формулює принцип співробітництва як норму, згідно з якою держави зобов'язані «розвивати своє співробітництво одна з одною, як і з усіма державами, в усіх сферах відповідно до цілей і принципів Статуту ООН» [3]. Розкриття змісту принципів Статуту сприяло їх визнанню в якості основних принципів міжнародного права і норм *jus cogens* [4, с. 35], тому принцип міжнародного співробітництва має обов'язковий характер для усіх держав-членів ООН.

В теорії міжнародного права принцип міжнародного співробітництва трансформувався в окрему галузь – право міжнародного співробітництва. Як зазначає О. Гусар, поняття «право міжнародного співробітництва» досить широко застосовується у міжнародно-правовій доктрині, а виділення права міжнародного співробітництва і права міжнародної безпеки у два багатогалузевих напрями з власними засобами регулювання обумовлене як практичними потребами, так і змінами теоретичних основ міжнародного права [5, с. 318]. Зміст і об'єм права міжнародного спів-

робітництва визначають з певними суб'єктивними (авторськими) відмінностями, а його предмет становить «будь-яка скоординована й угоджена діяльність суб'єктів міжнародного права, обумовлена виключно мотивами взаємної вигоди і позбавлена будь-якого примусу» [6, с. 187]. Додамо, що така діяльність суб'єктів міжнародного права реалізується у важливих сферах суспільного існування, до яких відноситься безпека, права людини, економіка тощо.

Застосування принципу міжнародного співробітництва в сучасному світі відбувається на основі вироблених правил і процедур. В їх основі перебувають звичаєві правила взаємодії держав, закладені в первинних документах з часів Стародавнього Риму, інших первісних держав і спільнот, що намагалися зробити ефективними свої відносини, насамперед, у сфері торгівлі. В наші часи, із бурхливим розвитком міжнародного права, з його стандартизацією і кодифікацією, можна казати про існування універсальної моделі застосування принципу міжнародного співробітництва, яка складається із певних компонентів. З логіки Статуту ООН та інших міжнародних угод впливає, що для успішного впровадження принципу міжнародного співробітництва в якості своєрідних модераторів потрібні міжнародні організації. Наприклад, для легалізації міжнародного договору між державами-учасниками, де відображається зміст такої взаємодії, сам договір слід зареєструвати у Секретаріаті ООН, про що говорить ст. 102 Статуту [7]. Головними запитувачами принципу міжнародного співробітництва є, насамперед, уряди країн на національному та місцевому рівнях, а також міжнародні організації, громадські організації, транснаціональні корпорації та інші актори.

Обсяг і глибина міжнародного співробітництва можуть суттєво відрізнятись. Міжнародна співпраця охоплює різні компоненти: посилення дипломатичної співпраці; надання консультативної допомоги; адаптація заходів співробітництва до потреб і можливостей країни; механізми адаптації заходів співробітництва до потреб окремих суб'єктів; системи моніторингу та оцінки для відстеження прогресу та успіху заходів щодо співробітництва. Характерно, що в міжнародних угодах конкретизуються основні напрямки реалізації принципу міжнародного співробітництва: підтримка міжнародного миру та безпеки, загальна повага до прав людини, здійснення міжнародних відносин в економічній, соціальній, культурній, технічній і торговій сферах [1] тощо.

Міжнародне співробітництво здійснюється в різних формах, наприклад, Ю. Седляр і Н. Кравченко виділяють партнерство, стратегічне партнерство і союзництво [8]. Ми можемо деталізувати форми міжнародного співробітництва за територіальним принципом у вигляді універсальної

міжнародної співпраці та міжмісцевого партнерства. Міжнародна універсальна співпраця включає міжурядову співпрацю, спільні програми інтеграції та регіональні процеси. Міжмісцеві партнерства включають державно-приватні партнерства, моделі співпраці між зацікавленими суб'єктами (наприклад, контакти профільних відомств з питань оборони та поставки озброєнь) тощо. З аналізу положень Стратегії національної безпеки України можна виокремити такі форми міжнародного співробітництва України у сфері національної безпеки: стратегічне партнерство (відносини пріоритетного стратегічного характеру і відносини стратегічного характеру), партнерські відносини, тісні добросусідські відносини, прагматичні відносини [9].

Отже, в структурі принципу міжнародного співробітництва присутні два основних компоненти – правова основа (закріплення цього принципу в міжнародних угодах) та організаційно-діяльнісна здатність (наявність відповідних правил і процедур). Проаналізувавши ці компоненти, ми можемо дослідити сучасні тенденції застосування країнами світу, зокрема і Україною, принципу міжнародного співробітництва. Найбільш характерно це має прояв у міжнародному співробітництві в сфері безпеки і оборони. В міжнародно-правовій теорії й практиці термін «міжнародне співробітництво» застосовується до сфер, де співпрацюють силові структури держав або застосовуються колективні заходи безпеки, включаючи примусові дії, в тому числі й з використанням збройних сил [4, с. 35]. Аналіз міжнародних угод та практики міжнародних відносин щодо закріплення і застосування принципу міжнародного співробітництва в сфері безпеки і оборони дає підстави вважати, що існує штучне звуження рамок такого співробітництва, обумовлене обов'язковою присутністю міжнародних організацій як посередників. Це породжує зайвий формалізм у міждержавних відносинах, і у більшості випадків не дозволяє досягти ефективності у співробітництві в сфері безпеки і оборони, адже специфіка діяльності міжнародних організацій, де не останню роль відіграють фінансові інтереси та політична кон'юнктура, гальмують процес досягнення належного результату.

Очевидно, що міжнародна спільнота на етапі формування ООН та міжнародних угод, де закріплювалися принципи міжнародного існування, при формулюванні змісту принципу міжнародного співробітництва, зважала на створену відповідно до Статуту ООН систему колективної безпеки, очолювану Радою Безпеки ООН. Але на сьогодні склалася ситуація, коли РБ ООН та інші універсальні і регіональні міжнародні організації, які відповідають за безпеку, не можуть гарантувати дотримання принципу незастосування сили, що провокує скоєння на території України тяжких міжнародних злочинів. В цій ситуації

принцип міжнародного співробітництва набуває нового звучання: на тлі безпорадності багатьох міжнародних інституцій пряма взаємодія з державами є чи не найбільш оперативним і дієвим засобом попередження суттєвих наслідків збройних конфліктів міжнародного і неміжнародного характеру.

Такі тенденції відображаються в дослідженнях вітчизняних авторів, які також спостерігають зміну організаційної природи принципу міжнародного співробітництва. Мова йде про пряме співробітництво в сфері безпеки і оборони з державами-партнерами, оминаючи, таким чином, формальні процедури, пов'язані із дією з боку міжнародних організацій. Так, С. Горовенко в статті «Неінституалізовані міжнародні альянси безпеки: на варті глобального миру та регіональної стабільності» (2023) наводить практичні приклади функціонування таких альянсів на постійній основі, а також звертає увагу на потребі враховувати поточну кооперації у межах відповідних неінституалізованих форматів для розуміння статусу кво в контексті архітектури безпеки в Європі та світі компонент [10, с. 557]. Під неінституалізованим полюсом безпеки автор розуміє гнучкий механізм міждержавного співробітництва з метою досягнення швидких та конкретних результатів, який не обтяжений формальними обмеженнями та утворюється хаотично-органічно, і діють без певної системності, фактично *ad hoc* [10, с. 557]. В якості таких альянсів С. Горовенко наводить до прикладу: групу держав, які звернулись до Офісу прокурора Міжнародного кримінального суду з ініціативою про початок розслідування найтяжчих злочинів проти міжнародного права, вчинених РФ як державою-агресором проти України; кооперацію держав, які складають спільну слідчу групу із розслідування злочинів російської федерації в Україні (Joint investigation team); міжнародну робочу групу незалежних експертів з питань санкцій щодо росії (Yermak-McFaul Group); дорадчу групу з розслідування воєнних злочинів і злочинів проти людяності (Atrocity Crimes Advisory Group (ACA) for Ukraine); ключову групу із напрацювання моделі утворення спеціального трибуналу для злочину агресії, вчиненого проти України (Core Group to establish the Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine); тимчасовий офіс прокурора (Interim Prosecutor's Office); Контактну групу з питань оборони України (Ukraine Defence Contact Group або «Рамштайн») [10, с. 558-559] та ін. Дійсно, агресія відносно України не тільки оголила низку фундаментальних проблем, пов'язаних, зокрема, із відповідальним ставленням до дотримання принципів міжнародного права та наслідками для їх порушників, а й суттєвим чином змінила сутність принципу міжнародного співробітництва, коли віддається перевага не універсальним елементам системи колективної безпеки,

а прямим контактам з державами-членами ООН, ЄС, НАТО, інших альянсів, що дозволяє ефективно вирішувати нагальні питання у сфері безпеки і оборони.

Ще однією тенденцією дії принципу міжнародного співробітництва є посилення інституту відповідальності та зобов'язуючого фактору на тлі намагання становити деякими країнами-членами ООН в міжнародній практиці право сильного. Дійсно, міжнародне співробітництво в сенсі, визначеному п. 3. ст. 1. Статуту ООН, розглядається як довготривалий процес у своєму постійному розвитку, регулювання яким віддає перевагу нормам «м'якого права» і консультативним механізмам, уникаючи, по можливості, імперативних норм і санкцій [6, с. 198]. Однак агресивні дії Росії, дискредитація норм міжнародного права, здійснення міжнародних злочинів на території України та інші фактори спонукають ще раз звернутися до концепції балансу договірних та зобов'язуючих (санкційних) компонентів в міждержавних відносинах. Як зазначає О. Гусар, в міжнародних зносинах позитивістський критерій правомірності не забезпечив міжнародне право адекватними засобами ефективного реагування на рішення й дії будь-якої держави, що грубо й системно порушує інтереси міжнародного співтовариства, інших держав та їхніх чи й власних громадян [5, с. 321]. Саме тому на порядку денному міжнародної спільноти перебувають питання реорганізації системи колективної безпеки, посилення інституту відповідальності, створення дієвих механізмів обмеження країн, які порушують принципи міжнародного права. Без застосування принципу міжнародного співробітництва, у тому числі, на регіональному і локальному рівні, вирішити ці надскладні питання буде вкрай проблематично.

Висновки. Міжнародне співробітництво потребує формалізації, тому в сучасних відносинах держави укладають переважно писані міжнародні угоди, що визначають правові основи цього співробітництва та правила, що його регулюють. Принцип міжнародного співробітництва дозволяє вести діалог між більшою кількістю суб'єктів міжнародного права. Очевидно, що міжнародна організація – це певна правова і структурна форма міжнародного співробітництва. Ця форма полегшує стабілізацію співробітництва, сприяє досягненню його цілей спільними діями. Однак особливістю сучасного міжнародного співробітництва є те, що міжнародні організації в силу власної природи та зовнішніх факторів не завжди виступають ефективними його модераторами.

Держави співпрацюють у сфері міжнародних відносин, реалізуючи суворо визначені процедури і правила співробітництва. Історичний розвиток таких правил може свідчити про інтеграцію держав завдяки спільним цілям, які легше досягаються, коли держави співпрацюють між собою.

Основними компонентами у структурі принципу міжнародного співробітництва є правова основа та організаційно-діяльнісна здатність. Якщо сьогодні в міжнародному праві присутня достатня кількість необхідних угод, які закріплюють принцип міжнародного співробітництва, то стосовно реалізації його організаційного компоненту виникають певні складнощі. Факторами, що характеризують особливості у реалізації принципу міжнародного співробітництва в сучасних міжнародних відносинах, є посилення двосторонніх контактів та необхідність вироблення більш дієвих заходів впливу на порушників. Україна достатньо активно використовує такий інструмент як міжнародне співробітництво, зокрема у сфері безпеки і оборони, враховуючи зазначені фактори, однак без вирішення структурних проблем, які є нагальними в сучасних міжнародних відносинах, застосування Україною та іншими країнами-членами ООН принципів міжнародного права є малопродуктивним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Декларація про принципи міжнародного права, щодо дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй [24.10.1970 р.]. URL: http://www.un.org/russian/ga/25/docs/res25_1.htm.
2. Sayapin S. *The Crime of Aggression in International Criminal Law: Historical Development, Comparative Analysis and Present State*. Hague: T.M.C. Asser Press, 2014. 334 p.
3. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі 01.08.1975 р.: 1а) Декларація принципів, якими держави-учасниці мають керуватися у взаємних відносинах. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_055.
4. Маланчук П. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом / Пер з англ. Харків: Консум, 2000. 592 с.
5. Гусар О.А. Право міжнародного співробітництва в системі міжнародного права. *Věda a perspektivy* № 9(16) 2022. Praha, České republika 2022. P. 315–328.
6. Міжнародне публічне право. Т. 2. / Н.К. Дінь, П. Дайє, А. Пелле. Київ: Сфера, 2001. 412 с.
7. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: http://www.un.org.ua/images/document/3718/UN%20Charter_Ukrainian.pdf.
8. Седляр Ю.О., Кравченко Н.В. Міждержавне співробітництво: концептуальні засади дослідження та підходи до класифікації. *S.P.A.C.E. Society, Politics, Administration in Central Europe*: електронний науково-практичний журнал / редкол.: Д.В. Яковлев (голов. ред.) та ін. Одеса: НУ «ОЮА», 2017. Вип. 3. С. 72–76.
9. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.
10. Горовенко С.А. Неінституціалізовані міжнародні альянси безпеки: на варті глобального миру та регіональної стабільності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 557–562.